

Definisjoner av fagtermer i NSH II

I parentes etter termen står synonym til oppslagsordet. Parallellformer (også mellom bokmål og nynorsk) er ført opp som egne oppslag hvis formene kommer på ulike steder ved alfabetisering. Tegnet ► foran termer inne i forklaringene markerer at den aktuelle termen også står med eget oppslag, som det kan være nyttig å sammenligne med. Stikkordregisteret side 647ff. opplyser hvor termene er brukt i denne boka.

affiks: Morfologisk element som uttrykker grammatisk betydning, og som ikke er en *stamme*, f.eks. *-te* i *kjørte* (preteritum av verbet *kjøre*) (►-prefiks og ►-suffiks).

affrikat: Konsonant med to faser. Etter en ►plosiv der luftstrømmen blir helt avstengt, kommer en ►frikativ på samme artikulasjonsstedet (homorgant).

agglutinerings: "Sammenliming"; når de grammatiske morfemene blir føyd til andre morfem på en slik måte at grensen mellom dem er helt tydelig.

akkommodasjon: Språkendringsprosess som består i å tilpasse egen språkbruk til andre – enten ved å nærme seg den andre eller å øke den språklige avstanden.

aksentuert staving: En trykksterk staving med tonelag.

aldersavgrensning (nn. *-avgrensing*): En språklig innovasjon som er avgrenset til en bestemt aldersgruppe, men som ikke sprer seg til andre aldersgrupper.

alfakrøll: ►krøllalfa.

allitterasjon: Bokstavrim eller stavrim. Rim der trykksterke ord som følger nær på hverandre, begynner med samme konsonant eller konsonantkombinasjon (konsonantisk allitterasjon) eller ulike vokaler (vokalisk allitterasjon).

allofon: Realisasjonstype av ett og samme fonem, som når fonemet /e/ i mange dialekter har realisasjonen [e:] som lang, [ɛ] som kort, men [æ:] som lang foran /r/ og ►retroflekse konsonanter; jf. *sete, sekk, her*.

alveolar: Språklyd som blir artikulert med tungespissen eller tungebladet mot alveoli, dvs. kammen bak tennene i overmunnen der den harde ganen begynner.

anatorisk: Ord (oftest et pronomen) som viser tilbake til noe tidligere i en setning eller tekst.

analogi: En endring der et ord slutter å følge ett mønster og i stedet begynner å følge et annet (og oftest sterkere) mønster. Rammer ofte enkeltord, som da det gno. sterke verbet *flá* fikk svak bøyning etter mønster av den svake nå-klassen.

analytisk språk: Språk med få bøyningskategorier (i motsetning til ►syntetisk språk).

- andrespråk:** Et nytt språk som et individ lærer seg og som ikke er morsmål eller ►førs-tespråk.
- angelsaksisk:** Den tidligste formen av det engelske språket (450–1150), også kalt gammel-engelsk.
- antroponymi:** Personnavnforskning, studiet av personnavn.
- apokope:** Bortfall av kort vokal i åpen endestavelse, som når gno. *kasta* inf. blir til *kast* i nordlandsk og trøndersk; ►synkope.
- appellativ:** Fellesnavn, f.eks. *vann* n., *båt* m., *vise* f.
- aspirasjon:** Et lite pust foran eller etter en språklyd, som etter p-en i *pust*; ►*uaspirert*.
- assimilasjon:** En endring der et segment blir forandret under påvirkning fra et annet segment, slik at de to segmentene blir mer like, som f.eks. gno. *regn* /*regn*/ som blir til /*reɣn*/ i østnorsk. Nærassimilasjon er det når segmentet som påvirker og segmentet som blir påvirket, er naboer, ellers fjernassimilasjon. Progressiv assimilasjon er det når segmentet som påvirker, kommer før segmentet som blir påvirket, jf. den gammelnorske ►vokalharmonien, mens regressiv assimilasjon er den motsatte prosessen, som f.eks. i ►omlydene.
- assimilasjonspolitik:** Et storsamfunns politikk overfor en minoritet som går ut på at minoritetens kultur og språk skal erstattes med majoritetens.
- avledning** (nn. *avleiing*): Ordlagingsprosess som med utgangspunkt i et eksisterende leksem lager et nytt leksem. Vi skiller mellom segmental avledning, som innebærer tillegg av et ►affiks (f.eks. *u-* + *fin* → *ufin*, *artig* + *-het* → *artighet*), og ikke-segmental avledning (f.eks. *kasta* v. → *kast* n.).
- avterminologisering:** Prosess som innebærer at en ►term også blir tatt i bruk som allmenn-språklig uttrykk.
- banning:** Ord og uttrykk som berører temaer som er tabubelagte eller stigmatiserte i en kultur. Banneord brukes i overført betydning, og de anvendes gjerne for å uttrykke sterke holdninger og følelser.
- begrep** (nn. *omgrep*): Kunnskaps- eller forestillingsenhet som er dannet gjennom en unik kombinasjon av kjennetegn; innholdssiden i et faguttrykk.
- behavioristisk læringsteori:** Teori som tar utgangspunkt i læring ved hjelp av stimulus–respons-prinsippet.
- benevnelse** (*betegnelse*, nn. *nemning*): Et språklig uttrykk som representerer et begrep.
- bestemthet:** I norsk kan substantiv bøyes i bestemthet, jf. *bok* (ubest.) mot *boka* (best.), *gutter* (ubest.) mot *guttene* (best.). Om taleren velger å bruke bestemt form, signaliserer det gjerne at hun antar at tilhøreren vet hvilken referent (hvilken *bok/gutt*) taleren sikter til. Også adjektiv blir bøydd i bestemthet.
- betegnelse:** ►benevnelse.
- betydningslån** (nn. *tydingslån*): Ord som opprinnelig finnes i to språk, men med ulik betydning, og der låntakeren overtar betydningen som var i språket til långiveren.
- bidialektisme:** Det å ha to eller flere ►dialekter som en veksler mellom, alt etter kontekst – f.eks. hvem en snakker med.
- blandingsdialekt:** En ►dialekt som er sammensatt av elementer fra flere ulike dialekter; kan også være fra dialekt og ►standardtalemål.
- brytning:** Eldre skandinavisk lydutvikling der en kort *e* i en rotstavelse har gått over til *ja* eller *jo*.

- danisc:** Brukt i gammelengelsk om språket til de nordiske vikingene.
- deklinasjon:** Bøyning av substantiv, adjektiv, pronomener i tall, kasus og kjønn; også bøyingsklasse av slike ord.
- delt femininum** (*delt hunkjønn*, nn. *delt hokjønn*): Ulik bøyingsendelse i bestemt form entall av svake og sterke hunkjønnssubstantiv. F.eks. *-a* i de svake og *-e/-i* i de sterke: *jenta*, *visa* vs. *sole/-i*, *døre/-i*.
- demper:** Pragmatisk partikkel som svekker talerens forpliktelse overfor et påstandsinnhold, en evaluering eller et uttrykk for nødvendighet/ønskelighet.
- denotasjon:** I språkvitenskap generelt et begrep eller ords grunnbetydning; i navnevitenskap brukt om det som et navn viser til, f.eks. at *Oslo* viser til byen Oslo og *Lars Hansen* til personen Lars Hansen.
- diakron:** Beskriver endring over tid eller i historisk perspektiv; motsatt synkron, som beskriver et fenomen på et visst tidspunkt.
- dialekt:** Varietet som er geografisk avgrenset, blir også omtalt som *geolekt* (jf. også ►sociolekt og ►etnolekt).
- dialektblanding:** Når elementer fra ulike dialekter blir brukt sammen, og eventuelt også utvikler seg til en ny varietet.
- dialektdød:** Det at hele dialektsystem går ut av bruk.
- dialektgrense:** ►Isogloss (eller flere isoglosser) som blir brukt som kriterium for å skille dialekter fra hverandre.
- dialektnivellering:** Gradvis utjamning av dialekter ved at lokale dialekttrekk blir erstattet av varianter med en videre geografisk utbredelse.
- dialektskifte:** Når et helt dialektsystem blir erstattet av et annet dialektsystem.
- differensiasjon:** Når den artikulatoriske avstanden mellom to konsonanter i en konsonantgruppe øker, f.eks. når gno. *nafr* /navn/ blir til /nabn/ i sørvestlandsk.
- diftong:** Sekvens av to hørbart forskjellige vokaler som tilhører samme stavelse, f.eks. *ei*; jf. ►monoftong.
- diftongering:** En ►monoftong utvikler seg til en ►diftong, f.eks. gno. *á* > /ao/ i gno. *bátr* m. 'båt'.
- diglossi:** En funksjonsdeling mellom ulike varieteter av det samme språket, der den ene har funksjon som ►høgspråk (H) og den andre som ►lågsspråk (L).
- diminutiv:** Forminskelsesord; en diminutivending er en nominalending benyttet om en mindre form enn det som hovedordet omhandler.
- diplom:** Middelalderbrev (-dokument). De aller fleste er rettslige aktstykker, og de er satt opp etter faste mønstre.
- direktiv:** Språkhandling som har som hovedfunksjon å få noen andre til å gjøre noe, f.eks. å kreve.
- ditematisk:** Når navn inneholder to betydningsbærende elementer, f.eks. personnavn som *Gunnhild* og *Sigvald*.
- doble preposisjoner:** Sammensmelting av et adverb og en preposisjon, f.eks. *frampå*, *nedover*, *innunder*.
- domene:** Samfunnsområde, samfunnsfelt, bruksområde for et språk, som f.eks. utdanning, forskning, næringsliv, sport, reklame.
- domenedynamikk:** Sosiolingvistisk prosess der domenet for et språk krymper, ekspanderer eller deler seg og dermed fører med seg statusendring for det aktuelle språket.

- domenetap:** Statusendring der bruksområdet for et språk krymper og gjerne fører med seg tap av uttrykksmiddel.
- drakjede:** Kjedeforskyvning der et element (f.eks. et fonem) flytter seg i systemet/strukturen og dermed drar et annet etter seg.
- dualis:** Totalt, f.eks. gammelnorsk *vit* 'vi to'.
- ekspansjonsnavn:** Navn (særlig gardsnavn) som forteller om nyridding, f.eks. der det før var beite eller utmark, som *Rud*, *Aukland*, *Svea*.
- ekspressiv:** Når en språkhandling har som hovedfunksjon å gi uttrykk for talerens følelser, f.eks. å gratulere.
- emfase:** Framhevende trykk.
- emneknagg:** Tegn (#) som brukes til markering av emner. En form for nøkkelord, også kalt *metadatatag* i Twitter.
- enklise:** Når et (som regel) trykksvakt ord slutter seg til et foregående trykksterkt ord.
- enverdig verb:** Verb som ikke kan ta objekt.
- epeksegetisk ledd:** Forklarende element som er føyd til et stedsnavn, gjerne et usammensatt navn der grunnordet ikke lenger er kjent, f.eks. *Tjørholmene* brukt om øya (holme-gruppa) Tjør.
- etnolekt:** En språklig varietet som er særmerket for en etnisk gruppe og som markerer etnisk tilhørighet. I praksis vil det kunne være en viss overlapping mellom etnolekt, ►sosiølekt og ►dialekt.
- etnonym:** Navn på etnisk gruppe/folkegruppe.
- etymologi:** Studiet av ords opprinnelse, betydning og slektskapsforhold.
- feilanalyse:** Analysemetode i andrespråksforskning som bruker feil språkbruk som en viktig informasjonskilde for å forstå læringsprosessen.
- fellesgermansk:** Det forhistoriske språkstadiet der germanske språk kan betraktes som ett felles språk.
- felleskandinavisk:** ►Urnordisk; språkstadiet før de nordiske språkene ble splittet opp i det som i dag er ulike nordiske språk.
- fjerdingsnavn** (nn. *fjordingsnamn*): Opprinnelig navn på en judisiell enhet, som er fjerdeparten av et større område (f.eks. et fylke).
- flerkulturalitet:** Situasjon der flere kulturer/kulturelle praksiser sameksisterer innenfor samme land/område, eksempelvis samisk kultur og norsk kultur, kristendom og islam.
- flerspråklighet:** På individnivå betegnelse for situasjoner der en person kan kommunisere på mer enn ett språk. På samfunnsnivå betegnelse for situasjoner der f.eks. et land er erklært flerspråklig.
- fokusadverb:** Adverb som modifierer et enkelt ord eller en enkelt frase.
- folkelingvistikk:** Disiplin av sosiolingvistikken som har folkelige holdninger til og forestillinger om språk og språkbruk som studieobjekt.
- fonem:** Den minste betydningsskillende lydenheten i språket, f.eks. er /p/ og /b/ ulike fonem pga. at /pi:l/ og /bi:l/ har ulik betydning.
- fonologisk trekk:** Språktrekk definert som lyd, i motsetning til bøyningensendelse (= morfologisk trekk) eller ordplassering (= syntaktisk trekk).
- forsterker:** Pragmatisk partikkel som styrker talerens forpliktelse overfor et påstandsinnehold, en evaluering eller et uttrykk for nødvendighet/ønskelighet.

- frikativ:** Lyd som blir artikulert ved at luftstrømmen fra lungene blir presset gjennom en trang åpning i artikulasjonskanalen, slik at det oppstår hørbar friksjon, f.eks. /f/ og /s/.
- futurum exactum:** Verbalform som uttrykker at en handling i framtida er avsluttet før en annen handling.
- førstespråk:** Det eller de første språkene et individ lærer, ofte betraktet som morsmål.
- garpegenitiv:** Genitiv med *sin*, f.eks. *Kari sin båt*. Konstruksjonen er dannet etter mønster fra ►mellomnedertysk.
- gatespråk:** Lågstatusdialekten (lågstatussosiolekten) i et samfunn der det er minst to dialektvarieteter med ulik sosial verdi.
- generasjonsundersøkelse:** Sammenligning av språkbruken til eldre og yngre språkbrukere i et forsøk på å dokumentere språkendring. Har som forutsetning at språket ikke endrer seg nevneverdig gjennom et livsløp.
- genitivkomposisjon:** Sammensetning der førsteleddet (opprinnelig) har genitivform, f.eks. *Tjemsland* < gno. **Hjalmsland*.
- germanisme:** Leksikalsk ord eller språktrekk som har opprinnelse i et germansk språk (i no. sammenheng et annet germansk språk enn nordisk).
- gestuelt-visuelt språk:** Tegnspråk der de lingvistiske enhetene blir formidlet med manuelle komponenter (uttrykt ved hender, ansikt, kropp) som kan registreres visuelt.
- gjennomgangsspråk:** Språk som har lånt fra et annet språk og som formidler lånet videre til et tredje språk.
- grammatikalisering:** Utvikling der leksikalske element blir grammatiske, f.eks. slik at et ord i visse kontekster blir til et suffiks, eller også at ord skifter betydning og funksjon, særlig fra innholdsord til funksjonsord.
- grammatiske lån:** Lån av grammatiske element eller formord (i motsetning til ►innholdsord).
- hashtag:** ►emneknagg.
- hjemmelig språk** (nn. også *løyndespråk*): Et språk som har som viktig funksjon at det ikke skal bli forstått av utenforstående.
- homorgan konsonant:** Konsonant som deler artikulasjonssted med en annen konsonant.
- hybrid form:** Blandingsform.
- hybridnavn:** Navn som er sammensatt av elementer fra to språk, f.eks. norsk og samisk, som *Ifjord*, der etterleddet er norsk, mens forleddet går tilbake på en eldre samisk navneform.
- hydronym:** Vassdragsnavn, oftest brukt om navn på elver og innsjøer, f.eks. *Glomma*, *Mjøsa*.
- hypertekst:** Elektronisk tekst som inneholder koblinger til andre tekster i samme eller andre datafiler.
- hypokoristikum:** Kjælenavn, f.eks. gno. *Ása* for sammensatte kvinnenamn på *As-* og *Ás-*.
- hypotakse:** Underordningsforhold mellom ledd eller setninger; det motsatte av ►paratakse.
- høgspråk** (bm. også *høyspråk*): I motsetning til ►lågspråk; blir gjerne brukt om det mest prestisjefulle språket i situasjoner med ►diglossi.
- høgtidsspråk:** En stilvarietet av språket som ble brukt i formelle og høytidelige situasjoner.
- høgtysk:** Benevnelse om de tyske dialektene som representerer utgangspunktet for tysk skriftspråk og standardtalemål.

idiom: Fast uttrykk som er særmerkt for et språk.

illativ: Tilstedskasus i samisk.

importord: Samleterm for fremmedord (lånord som skiller seg ut gjennom fremmed uttale, fremmede ordelementer eller fremmed skrivemåte) og lånord (ord som er lånt inn fra et annet språk, men som føyer seg helt etter strukturen i mål språket).

i-mål: Dialekter definert ved i-endelse i best. form entall av sterke hunkjønnord (*sol*, *bygdi*).

indirekte objekt: I setninger med to objekt gjelder begrepet det objektet som normalt uttrykker hvem verbalhandlingen skjer til gagn eller skade for, i eldre norsk oftest i dativ, i moderne norsk plassert først av de to objektene når de står samlet.

inkolentnamn: Innbyggerbenevnelse, f.eks. *jærbu*, *setesdøl*.

innføyd språk: Jf. under ►kodeveksling.

innholdsord: Motsatt av formord eller grammatisk ord. Ord som er bærer av semantisk innhold.

innskuddsvokal: ►svarabhaktivokal.

inn-suffigering: Prosessen som resulterte i at suffikset *-inn* i sine ulike bøyingsformer ble limt fast til substantivet foran og slik dannet etterhengt bestemt artikkel i bl.a. skandinaviske språk.

innvandringsdiskurs: De rådende perspektivene og holdningene i den offentlige samtalen om innvandring.

insulær skrift: Engelskpåvirket skrift i tidlig norsk middelalder.

interferens: Språktrekk som er overført fra et språk til et annet.

inter-individuell variasjon: Språklig variasjon mellom ulike språkbrukere; ►intra-individuell variasjon).

intonasjon (*setningsmelodi*): Ulike tonegangsmønstre som blir brukt først og fremst til å signalisere hvilke deler av en ytring som er viktig, f.eks. ny informasjon eller fokusert informasjon, og hva som representerer bakgrunnen ved å være gitt informasjon. Intonasjon er også et viktig ►målmerke.

intra-individuell variasjon: Språklig variasjon hos den enkelte språkbruker; jf. ►inter-individuell variasjon.

isogloss: Linje på språkkart som markerer grensen for utbredelsen av et gitt dialektfenomen.

jamning: ►Assimilasjon (helt eller delvis) mellom vokalene i rot- og endestavelse i ►jamvektsord.

jamvekt: Likt trykk på begge stavelene i tostavingsord med kort rotstavelse i gammelnorsk.

Brukt som forklaring på ►kløyvd infinitiv i østnorske og trønderske dialekter.

jordebok: Oversikt over jordeiendom og hvor mye hver gård skulle betale i landskyld.

kamuflert ord: Ord som blir endret på så det ikke skal forstås av utenforstående. Vanlig i ►hemmelige språk.

karolingisk skrift: Skrift utviklet i tilknytning til Karl den stores hoff omkring år 800 e.Kr.

kasus: Bøyingskategori ved pronomener (i all norsk), i norrønt også ved substantiv og adjektiv, som indikerer relasjonen mellom et nominalt ledd og det leddet som det nominale leddet er avhengig av.

kemisamisk: Utdødd samisk språk fra området omkring Kemi i Finland.

kildinsamisk: Østsamisk språk på Kola-halvøya i Russland.

klokkerdansk: Dansk snakket med norsk uttale.

- kløyvd infinitiv:** Infinitivene er “kløyvd” i to grupper ved at de har to ulike endinger, i østnorsk *-a* (*eta, vera*) og *-e* (*syngje, danse*). Regnes som en konsekvens av det historiske prinsippet med *-jamvekt*.
- knot:** Det at en forsøker å tilegne seg en varietet som har høyere prestisje enn den varietetet som er førstespråket (morsmålet). Brukes ofte med negativ betydning.
- kodeveksling:** Veksling mellom to eller flere språk eller dialekter i samme ytring eller kontekst. Ofte kan kodeveksling framstilles ved å si at språkbrukeren har et “hovedspråk” (matrisespråk), som elementer fra et annet språk (innføydd språk) blir satt inn i.
- koherens:** Sammenheng i tekst.
- koiné:** Dialekt/varietet som vokser fram i et nytt samfunn som produktet av en blanding av flere dialekter/varieteter som kom til samfunnet.
- komplisering:** Når en endring fører til en mer komplisert grammatisk struktur med f.eks. flere fonem, allomorfer eller grammatiske regler.
- kompromissform:** En språklig form som oppstår som en mellomform mellom to varianter som gjerne blir tillagt ulik sosial verdi.
- konstativ:** Språkhandling som har som hovedfunksjon å utsi noe om verden, f.eks. å informere.
- kontaktvarietet:** En varietet som har tatt opp i seg språktrekk fra en annen varietet som den over tid har vært i kontakt med. F.eks. skandoromani, med ord fra *►romanes* og strukturelle trekk fra skandinaviske språk.
- kontraksjonsnavn:** Navn (særleg gardsnavn) som vitner om ødetid og tilbakeslag i bosetningen, f.eks. *Øydgarden, Aunet*.
- kortverb:** Verb som har stamme, men ingen ending i infinitiv, f.eks. *nå*.
- krøllalfa:** Tegnet @ som brukes som skilletegn mellom brukernavn og domenenavn i e-postadresser for å angi plassering eller tilhørighet. Tegnet kan på norsk tolkes som *hos, ved, på* (evt. brukes også det engelske *at*).
- kulturell kapital:** Ressurs som individer/grupper opparbeider seg gjennom utdanning, oppvekst og kjennskap til sosialt aksepterte kulturelle koder i et samfunn.
- kvalitetsreduksjon:** Endringsprosess der distinksjoner mellom kvalitativt ulike lyder faller bort; f.eks. der forskjellen mellom *a, u* og *i* blir borte ved at alle får uttalen [e] eller [ə].
- kvantitet:** Lengde og tyngde, om korte vs. lange vokalar og konsonanter, og korte vs. lange stavelser. (Kort stavelse inneholder en kort vokal ev. supplert med en kort konsonant.)
- kvensk:** Finsk-ugrisk språk snakket av etterkommere av finske innvandrere til Norge.
- labialisering:** *►runding*.
- landskyld:** Tidligere årlig avgift som leilendinger betalte til jordeieren for bygslet jord; landskylda var et uttrykk for verdien på jorda.
- lavtysk:** *►lågtyisk*.
- leksikalisering (1):** Når et språktrekk som tidligere kunne beskrives med en regel, går over til å bli en ikke lenger forutsigbar egenskap ved et større eller mindre sett med ord, f.eks. når trykkplasseringa ikke ligger på den regelrette stavinga, som i ordet *allé*.
- leksikalisering (2):** Det at nye ord blir til ved at to selvstendige ord som står rett ved siden av hverandre i en syntaktisk konstruksjon, vokser sammen, f.eks. er *godtfolk* oppstått av frasen *godt folk*.
- leksikalsk lån:** Lån eller import av ord.
- leksikon:** Strukturert nettverk av leksemer (ord i abstrakt forstand) og idiomatiske uttrykk.

- lenisering:** Endring der konsonantene *p, t, k* mister ►aspirasjonen og ev. blir uttalt stemt, slik at de faller saman med *b, d, g*.
- leniserte konsonanter:** Konsonanter som har gått over fra å være stemte til å bli ustemte, f.eks. *p, t, k > b, d, g*.
- lingvistisk imperialism:** At et språk blir fortrenget til fordel for et annet språk.
- lint hankjønnsord:** ►svakt hankjønnsord.
- lint hokjønnsord:** ►svakt hokjønnsord.
- litterært lån:** Lån eller import fra (skriftlig) litteratur.
- lukket ordklasse** (nn. *stengd ordklasse*): Ordklasse som ikke trekker til seg flere ord, det vil si at den er uproduktiv; ►åpen ordklasse.
- lulesamisk:** Det samiske språket som blir brukt sør for nordsamisk i Norge (Tysfjord-området) og Sverige.
- læreboknormal:** Offisiell rettskriving til bruk i lærebøker og statsadministrasjon.
- løyndespråk:** ►hemmelig språk.
- lågning** (bm. også *åpning*): Når en vokal får lågere uttale, dvs. lågere vokal i vokaltrapeset (artikulatorisk: åpnere munn). Ved *fonemisk lågning* faller vokalfonemet sammen med et vokalfonem som før var uttalt lågere. Hvis det ikke er slik sammenfall, er det *fonetisk lågning*.
- lågsspråk** (bm. også *lavspråk*): Motsatt ►høgsspråk; blir gjerne brukt om det minst prestisjefulle språket i situasjoner med ►diglossi.
- lågtyisk** (*plattysk, nedertysk*, bm. også *lavtyisk*): Betegnelse for nordtyske dialekter i nær slekt med nederlandsk og frisisk. Hovedspråket for hansaene i senmiddelalderen; ►mellomnedertysk.
- majoritetsspråk:** Det språket som brukes av majoriteten i et land, og som også normalt er et språk forbundet med mer makt og prestisje enn ulike ►minoritetsspråk; f.eks. norsk i Norge.
- masketest:** Metode brukt i språkholdningsundersøkelser der én og samme stemme (maskert som to stemmer) uttrykker seg på ulike språk eller dialekter.
- matrisespråk:** Jf. under ►kodeveksling.
- mellomnedertysk** (*middelnedertysk, mellomlågtyisk*): Den nordtyske varieteten som ble brukt både i tale og skrift i hansaperioden; ►lågtyisk.
- mellomspråk:** Betegnelse på det språket innlærere bruker når de er i ferd med å lære seg ►andrespråket; se også ►målspråket.
- memorialnavn:** Navn (særleg gatenavn) som inneholder navnet på en person, f.eks. *Eilert Sundts gate*. (Gfr. *memorial* 'til minne om'.)
- metaspråklig bevissthet:** Bevissthet om at språk er både form og innhold, som f.eks. at et ord er bygd opp av bokstaver og at det har en bestemt betydning.
- metronym:** Morsnavnet med tillegg av ord som *-son, -sønn, -sen, -dotter* og *-datter*, f.eks. *Ingeborgsdatter*.
- middelengelsk:** Engelsk fra midten av 1100-tallet til slutten av 1400-tallet.
- middelnedertysk:** ►mellomnedertysk.
- mikrotoponym:** Smånavn, navn som bare er kjent og benyttet i en mindre krets av navnebrukere, f.eks. navn på skjær, grunner, fiskeméd, åkrer, utslåtter og forskjellige naturlokaliteter.

- minoritetsspråk:** Språk som brukes av individer tilhørende ulike minoritetsgrupper i et land; f.eks. samisk og vietnamesisk i Norge. Jf. også ►majoritetsspråk.
- modalitet:** Språklige uttrykk for talerens subjektive holdninger til det sagte.
- monoftong:** En enkel, ikke-diftongisk vokal; ►diftong.
- monoftongering:** Overgang fra ►diftong til ►monoftong.
- monotematisk:** Inneholder ett betydingsbærende element, f.eks. personnavn som *Gunn* og *Orm*.
- motivasjon** (i terminologi): Morfologiske eller andre språklige egenskaper ved en ►term som gir en pekepinn om begrepsinnholdet.
- multietnolekt:** En ny språkstil som helst oppstår i flerkulturelle, heterogene bymiljøer, og som er resultat av kontakt mellom majoritetsspråket og mange ulike minoritetsspråk.
- målbryting:** Kontakt mellom ulike språklige varianter eller varieteter i situasjoner med dialektnivellering, f.eks. der bygdemålsvarianter og bymålsvarianter "brytes" mot hverandre.
- målføre:** Blir brukt synonymt med ►dialekt.
- målmerke:** Språklig trekk som kjennetegner en ►dialekt, og som gjerne brukes som grunnlag for inndeling og klassifisering av dialekter.
- målspåk:** Språk som en er i ferd med å lære, eller som en oversetter til.
- nasalassimilasjon:** ►Assimilasjon av en nasal med etterfølgende ►plosiv som blir artikulert på samme artikulasjonssted, f.eks. *bandt* (av *binda*) > *batt*.
- nasaliserte vokaler:** Vokaler uttalt med luftstrøm som får strømme uhindret gjennom munnhulen, samtidig som luft får strømme gjennom nesene.
- nasjonale minoritetsspråk:** Minoritetsspråk som har fått en viss beskyttet status; i Norge ►kvensk, ►romani og ►romanes.
- nedertysk:** ►lågtyisk.
- negasjonssuffiks:** Nektingselement som er suffigert til et annet setningsledd, som regel verbalet.
- nemning:** ►benevnelse.
- nenetisk:** Finsk-ugrisk språk i Russland.
- nomen agentis:** Substantiv som er avledet av et verb, og som står for den som utfører verbalhandlingen, f.eks. *springer*.
- nomenklatur:** ►Terminologi som er systematisk oppstilt etter navnegivingsregler som er fastsatt på forhånd.
- nordgermansk:** En av de tre språkgruppene som skilte seg fra fellesgermansk. I dag: dansk, svensk, norsk, islandsk og færøysk.
- norsk romani (romani):** Språket til tatere (reisende) som er etterkommere av innvandrere til Norge på 1600-tallet.
- norvagisering:** Det å gi importerte ord en skrivemåte etter de ►ortografiske reglene for norsk skriftspråk og tilpasset norsk fonologi.
- null-klasse:** ►Ø-klasse.
- obliske kasus:** Samlebetegnelse for akkusativ, genitiv og dativ.
- omgrep:** ►begrep.
- omlyd:** ►Assimilasjon (oftest fjernassimilasjon) der et segment som står i en etterfølgende trykklett stavelse, påvirker vokalen i en foregående stavelse, f.eks. når urnordisk **barnu* blir til **børnu* [børnu] (og seinere blir til gno. *børn*).

- omlydsvokalene:** De fire nye vokalene i norrønt som på grunn av ►omlyd kom i tillegg til det urnordiske femvokalsystemet. De nye vokalene var: /æ/, /ø/, /œ/ og /y/.
- omsetningslån:** ►oversettelseslån.
- onomasiologi:** Studiet av ord med utgangspunkt i ►begrepet.
- onomastikk:** Navnegransking, studium av navn.
- oppkalling:** Å gi barn navn etter eldre slektninger, gjerne etter visse regler, f.eks. den eldste sønnen etter farfaren og den nesteldste etter morfaren.
- ordlaging** (bm. også *orddanning*): Å lage nye ►leksemer med utgangspunkt i eksisterende leksemer ved hjelp av ►avledning og ►sammensetning.
- ortofon:** Lydrett. Når en i rettskrivingen forsøker å legge seg så nært opp til talemålet som mulig.
- ortografi:** Stavemåte, rettskriving.
- oversettelseslån** (nn. *omsetningslån*): Lån der alle ledd eller deler av et sammensatt ord er oversatt direkte fra kildepråket.
- palatal:** Lyd uttalt ved at tungeryggen blir hevet mot den harde ganen (lat. *palatum*).
- palatalisering:** Når lyder flytter artikulasjonssted til *palatum* (den harde ganen).
- paleografi:** Studiet av gammel skrift. Vitenskap i seg selv og hjelpevitenskap i studiet av gamle håndskrifter.
- paradigme:** Mønster, bøyningsmønster, sett av bøyningsformer.
- parallellespråklighet:** Språkbruk i et samfunn eller innenfor et samfunnsdomene der to språk blir brukt ved siden av hverandre på en mest mulig likeverdig måte.
- paratakse:** Sideordningsforhold mellom ledd eller setninger; det motsatte av ►hypotakse.
- patronym:** Farsnavnet med tillegg av ord som *-dotter*, *-datter*, *-son*, *-sønn*, *-sen*, f.eks. *Gudmundsson*.
- pitesamisk:** Samisk varietet sør for det lulesamiske området, på svensk og norsk side.
- plattysk:** ►lågtyisk.
- plosiv:** Lyd som er karakterisert av fullstendig oral lukking etterfulgt av en plosjonsfase, for eksempel /p, t, k/ og /b, d, g/.
- plosivinterferens:** Avvikende realisering i forhold til norsk av plosivparene /p/ og /b/, /t/ og /d/ og /k/ og /g/.
- postalveolar:** En språklyd som blir artikulert ved at tungespissen lager en innsnevring bak alveoli (tannkammen).
- preaspirasjon:** Luftstrøm som kommer før en ustemt obstruent (dvs. ►plosiv eller ►affrikat).
- prefiks:** ►Affiks som er foranstilt ordstammen.
- preplosjon av geminerte sonanter:** Lydoverganger som f.eks. *jj > gjj*, *ww > ggw*.
- prepropriell artikkel:** Personlig pronomen brukt ved egennavn og slektskapsord, f.eks. *han Tor, ho mamma*.
- primærnavn:** Stedsnavn som ikke inneholder eller er laget til et annet navn, f.eks. *Sira, Mjøsa*.
- produktiv:** At en regel, et mønster eller et paradigme blir brukt på nye ord.
- proprialisering:** Når et ►appellativ får funksjon som navn, f.eks. *Vika* av *vik f.*, *Kalvehagen* av *kalvehage m.*
- proprium:** Egennavn.
- reduksjon:** Språkendringsprosess der strukturelle distinksjoner faller bort; f.eks. i fonologien der forskjellen på *a*, *u* og *i* faller bort ved at alle får uttalen [e] eller [ə].

- regionale talemål:** Mer eller mindre stabile talemål som er karakteristiske for en større region.
- regionalisering:** Språklige nivelleringsprosesser som fører til at \rightarrow dialektene innenfor en region blir mer like hverandre.
- register:** Situasjonssavhengig variasjon i språkbruken. Registervariasjon vil si at en og samme person bruker ulike språklige uttrykk i ulike situasjoner for å uttrykke mer eller mindre det samme meningsinnholdet.
- rekonstruksjon:** Å slutte seg til en tidligere, ikke-belagt språkform på grunnlag av kunnskap om den form- og lydhistoriske utviklingen i det aktuelle språket eller dialekten. Den rekonstruerte forma blir normalt markert med en stjerne (asterisk), f.eks. *Fidjeland* < gno. **Fitjarland*.
- repertoar:** Uttrykk for hele det registret av språklige varianter og eventuelt varieteter som et individ behersker.
- reseptiv:** At en har evnen til å kunne lytte og forstå, og/eller lese og forstå talt eller skrevet språk.
- reseptiv tospråklighet:** Tospråklighet der språkbrukere med ulike språk forstår hverandre og kan samtale på hvert sitt språk.
- retrofleks:** Lyd som blir artikulert ved at tungespissen blir bøyd bakover slik at innsnevringen mot ganen blir bak tannryggen (lat. *alveoli*).
- romanes:** \rightarrow valakisk romani.
- romani:** \rightarrow norsk romani.
- rot:** \rightarrow Stamme som ikke kan deles opp videre morfologisk, f.eks. *spill* i \rightarrow avledningen *spiller* og den bøyde ordformen *spilleren*.
- runding (labialisering):** Lepperunding, både i vokaler og konsonanter.
- samansetting:** \rightarrow sammensetning.
- samisk:** Fellesnavn for en rekke samiske språk, men blir også ofte brukt om nordsamisk alene.
- sammensetning (nn. *samansetting*):** Ordlagingsprosess der en setter sammen to leksemer til et nytt leksem, f.eks. *hus* + *tak* \rightarrow *hustak*.
- segmentasjon:** Når en lang konsonant blir splittet i to deler slik at det oppstår en konsonantgruppe, jf. gno. *kalla* /kal:a/, som blir til /kadla/ i sørvestlandsk.
- sekundærnavn:** Stedsnavn som inneholder et annet stedsnavn, f.eks. *Holmenkollåsen* (inneholder navnet *Holmenkollen*).
- semantikk:** Studiet av meningsinnhold i språklige uttrykk; betydningslære.
- semasiologi:** Studiet av betydning med utgangspunkt i det språklige uttrykket.
- semikommunikasjon:** En form for passiv tospråklighet, \rightarrow reseptiv tospråklighet.
- setningsmelodi:** \rightarrow intonasjon.
- sin-genitiv:** Eiendomsforhold uttrykt ved hjelp av possessivet *sin*: *kongen sitt slott* = *kongens slott*. (Er også blitt kalt "garpe-genitiv".)
- skarre-r:** Lyd laget ved at drøvelen vibrerer eller skaper friksjon mot den bakerste delen av tungeryggen; karakteristisk for dialekter på Sør- og Vestlandet.
- skipreidenavn:** Navn på skipreider, dvs. en eldre inndelingsenhet.
- skyvekjede:** Kjedeforskyvning der et naboelement (f.eks. et \rightarrow fonem) i en struktur skyver et annet foran seg.

- slang:** Bevisste avvik fra normalspråket i retning lavstil, altså mer uformelt språk. Avvikene er ikke dialektalt eller faglig betinget.
- smånavn:** Mikrotoponym, navn som bare er kjent og benyttet i en mindre krets av navnebrukere, f.eks. navn på skjær, grunner, fiskeméd, åkrer, utslåtter og forskjellige naturlokaliteter.
- sosialdarwinistisk:** At Darwins teori om biologisk evolusjon og “survival of the fittest” er overført til synet på sosial utvikling i et samfunn.
- sosiolekt:** Et språksystem som kan avgrenses sosialt.
- Sprachbund:** ►språkbuntområde.
- språkbad:** Det å “bade” barn i et andrespråk uten at barna mister grepet om sitt førstespråk; særlig kjent fra franskundervisning i Canada.
- språkbuntområde** (ty. *Sprachbundesgebiet*): Et geografisk område der det blir snakket flere språk som ikke er nært beslektet, men som likevel har mange felles strukturelle trekk på grunn av langvarig kontakt.
- språkreib:** Et språkopplæringsprinsipp, gjerne brukt i flerspråklige barnehager, der barna møter et nytt språk i alle eller de fleste sosiale sammenhenger.
- stadieveksling:** En viss type konsonantveksling som bl.a. forekommer i de samiske språkene nord for umesamisk og i de østersjøfinske språkene.
- stamme** (nn. også *stomn*): Delen av et ord som står igjen når bøyningendelser er fjernet, f.eks. *spiller* i *spilleren*; ►rot.
- stammekomposisjon:** Sammensetningsmåte der førsteleddet står i stammeformen, f.eks. *Steintangen*.
- standardisering:** Språklige nivelleringsprosesser som fører til at ►dialektene innenfor en region eller en hel nasjon blir mer like hverandre og nærmer seg ►standardtalemålet.
- standardtalemål (1):** En varietet utviklet i nær sammenheng med et nasjonalt skriftspråk, som regel med utgangspunkt i språket til en sosial og kulturell maktelite. Har ofte status som det “normale”, umarkerte og fungerer som et overregionalt fellesspråk.
- standardtalemål (2):** Felles talemålsvarietet som det er et mønster for at folk går over til i visse kommunikasjonssituasjoner og bruker ved siden av sin opprinnelige førstedialekt eller i stedet for den; ulikt prestisjespråk. (Brukt slik i kap. 3 i bolk 2 og 3.)
- stengd ordklasse:** ►lukket ordklasse.
- sterkt hankjønnsord:** Hankjønnsord som i moderne norsk ikke ender på trykklett vokal i grunnformen, f.eks. *bil*; ►svakt hankjønnsord.
- sterkt hunkjønnsord:** Hunkjønnsord som ikke ender på trykklett vokal i grunnformen, f.eks. *sol*; ►svakt hokjønnsord.
- sterkt intetkjønnsord:** Intetkjønnsord som ikke ender på trykklett vokal i grunnformen, f.eks. *tak*.
- sterkt partisipp:** Pf. pts. med rotvokal som går inn i et avlydssystem og har en endelse som har opprinnelse i det gammelnorske inn-suffikset; f.eks. nn. *brote* (av *bryte*).
- sterkt verb:** Verb som danner preteritum uten ►suffiks, f.eks. *være* med preteritum *var*.
- stomn:** ►stamme.
- substrat:** Grammatisk eller lydlig trekk i et språk som skriver seg fra et annet språk som var i det samme området tidligere – altså fra et eldre underliggende språk.
- suffiks:** ►Affiks som er etterhengt, f.eks. *-er* i verbformen *bøter* og i substantivformen *bøter*.

suprasegmentale trekk: Språktrekk som berører mer enn ett lydsegment, f.eks. trykk, tonelag, lengde.

svakt hankjønnsord (nn. også *lint hankjønnsord*): Hankjønnsord som ender på trykklett vokal i grunnformen, f.eks. *lampe*; ▶sterkt hankjønnsord.

svakt hunkjønnsord (nn. også *lint hokjønnsord*): Hunkjønnsord som ender på trykklett vokal i grunnformen, f.eks. *gate*; ▶sterkt hunkjønnsord.

svakt verb: Verb som lager preteritum med et bøyningssuffiks; ▶sterkt verb.

svarabhaktivokal (*innskuddsvokal*): Innskudd av en ekstralyd, ofte en [ə] i moderne norsk – som i *bøker* og *våpen*, som er utviklet fra gno. *bōkr* og *vāpn*.

synkope: Bortfall av kort vokal mellom to konsonanter, dvs. inne i et ord, f.eks. når urnordisk *gastiR* blir til gno. *gestr*; også brukt om vokalbortfall generelt, slik at ▶apokope blir en undergruppe av synkope.

syntetisk språk: Språk med mange bøyingskategorier (i motsetning til ▶analytisk språk).

sørsamisk: Det sørligste samiske språket i Norge og Sverige.

taktilt tegnspråk: Døvblindes bruk av tegnspråk, der språket avleses via fysisk kontakt og berøring.

tautologi: Uttrykk hvor samme tanke gjentas med forskjellige ord (f.eks. *evig* og *alltid*).

tegn-som-støtte: ▶TSS.

term: Benevnelse for et definert begrep innenfor et visst emneområde.

termbank (*termbase*): Database som inneholder terminologiske data.

terminologi (1): Sett med ▶benevnelser som inngår i et fagspråk.

terminologi (2): Lære om struktur for, dannelse, utvikling, bruk og behandling av ▶begrep og ▶termer (1) på ulike fagområder.

terminologisering: At et allmennspråklig uttrykk også blir tatt i bruk som ▶term.

termmotivasjon: Se ▶motivasjon.

termpost: Del av en strukturert samling terminologiske data som gjelder ett enkelt ▶begrep; f.eks. i en termbase.

tjukkl l: ▶Retrofleks flapp, der tungespissen fra et tilbakebøyd utgangspunkt blir ført raskt framover, slik at den et øyeblikk treffer alveoli og dermed skaper en momentan slaglyd.

toponymi: Stedsnavngranskning, studium av stedsnavn.

transfer: Overføring av trekk fra et språk til et annet, brukt særlig i forbindelse med læring av fremmedspråk.

translitterasjon: Runologisk benevnelse for overføring av runetegn til en tilsvarende latinsk bokstav, etter visse kriterier.

trokeisk: Trykkmønsteret tung–lett i flerstavingsord.

TSS (*tegn-som-støtte*): En teknikk som kombinerer tegn og tale. En bruker enkelttegn som utformes manuelt, samtidig som en følger norsk setningsstruktur.

tydingslån: ▶betydningslån.

uaspirert: Når en språklyd er uttalt uten et pust foran eller etter, som p-en i *spann*; ▶aspirasjon.

urbaltisk: Opprinnessspråket til baltiske språk.

urfinsk: Opprinnessspråket til finske språk.

urfolk: Folkegruppe som har bebodd et område som seinere har blitt del av en stat etablert av en sterkere majoritetskultur, f.eks. samene i Norge.

urnordisk: ▶Opprinnessspråket til nordiske språk; ▶felleskandinavisk.

- ursamisk:** Opprinnelsesspråket til alle samiske språk.
- utrum:** Felleskjønn. Genuset som er motsetningen til *nøytrum*, og som svarer til både hankjønn (maskulinum) og hunkjønn (femininum) i f.eks. det norske trekjønnsystemet.
- valakisk romani** (*romanes, vlachromani*): Språk som blir snakket i Norge av etterkommere av romfolk som innvandret på 1800-talet.
- variabel:** En språklig variabel er to eller flere uttrykksmåter (►varianter) som har samme semantiske innhold (f.eks. *beina, beinene, bena, benene*). En sosial variabel er en sosial kategori med alternative, men kontrasterende egenskaper, f.eks. kjønn og sosial klasse.
- variant:** En verdi (et alternativ) innenfor en ►variabel.
- variasjonsprinsippet:** En oppkallingsmåte i urgermansk der en holder på det ene leddet i navnet til den eldre personen som er oppkalt, men varierer det andre.
- varietet:** En type språkbruk som er særpreget av språktrekk som hører sammen. Ofte brukt om ►dialekt eller ►sosiolekt når begrepet ikke skal koples spesifikt til geografisk eller sosial variasjon, men kan også brukes om skriftlig språk.
- velar:** Konsonant som blir artikulert med tungeryggen hevet mot den myke ganen, enten med fullt lukke, f.eks. [k], eller som ►frikativ, f.eks. [x]. (Lat. *velum* 'den myke ganen'.)
- vestgermansk:** De germanske språkene tysk, nederlandsk, frisisk, jiddisch og engelsk.
- vlachromani:** ►valakisk romani.
- vokalharmoni:** Et prinsipp som går ut på at vokalene i et ord må samsvare med hensyn til ett eller flere trekk, f.eks. høyde, fremre–bakre, tungestilling eller lepperunding. Ofte er det egenskaper knyttet til vokalen i en bestemt stavelse som blir overført til andre vokaler i ordet. I gno. vokalharmoni er det rotvokalen som (progressivt) påvirker endingsvokalen, mens i ►omlyd og ►jamning er det endingsvokalen som (regressivt) påvirker rotvokalen.
- vulgærspåk:** folkespråk (lat. *vulgus*, folk), som en motsetning til den "dannede dagligtale".
- Ø-klasse** (*null-klasse*): Klasse av substantiv som ikke har endelse i flertall.
- østersjøfinsk:** Gruppe av nært beslektede finsk-ugriske språk som blir snakket i området rundt Østersjøen.
- østgermansk:** Det utdødde språket gotisk.
- åpen ordklasse:** Ordklasse som trekker til seg nye ord, det vil si at den er produktiv, i motsetning til en ►lukket ordklasse.